

III. Károly második háborúja a törökök ellen (1737–1739)

II. rész: Az 1738. és az 1739. év fontosabb (hadi) eseményei, valamint a belgrádi béke

Előszó

Tanulmányunk első részében olvashattuk, hogy – az oroszok oldalán – a törökök ellen folytatott háborúba sodródott Habsburg Birodalom – amely egy könnyű és gyors győzelemben reménykedett – 1737 végére meglehetősen kedvezőtlen – háborús és diplomáciai – helyzetbe került.

A III. Károly (1685–1740) magyar király, illetve VI. Károly néven német-római császár (1711–1740) által vezetett Habsburg Birodalom seregei tragikus vereségeket könyvelhettek el, mind – a főhadszíntérnek számító – Szerbiában, mind a mellékhadszíntereken, így Boszniában, valamint a román fejedelemségek területén is. A kiváló – francia származású, de császári szolgálatba szegődött – hadvezér, Savoyai Jenő (1663–1736) herceg, császári tábornagy korábbi, fényes győzelmeit, továbbá a birodalom „nimbuszát” a „jelenlegi” (1737–1739) császári hadvezetés szinte teljesen „lenullázta”.

Kezdetben – a háború kirobbanása előtt – a törökök igyekeztek elkerülni a fegyveres konfliktust a Habsburg Birodalommal, de a császáriak vereségei a törökök önbizalmát is megnövelték. Az I. Mahmud (1696–1754) török szultán (1730–1754) vezette Oszmán Birodalom egyre merészebb feltételekkel állt elő a háború lezárását illetően. Habár a török seregek igencsak „középszerűen” szerepeltek az 1737. évi hadjárat fegyveres összecsapásai során, a császári

hadvezetés alkalmatlansága jóval kirívóbbnak számított. A török fél az 1737. évben folytatott béketárgyalások során már az ún. „karlócai békeszerződés” (1699) által kimondott „status quót” kívánta visszaállítani. Nevezetesen, a Habsburg Birodalom nemcsak a – pozsareváci békeszerződés (1718) értelmében megszerzett – balkáni területeket, vagyis Észak-Boszniát, Észak-Szerbiát, valamint Olténiát (Kis-Oláhországot) lett volna köteles visszaadni, hanem a – Temesvár (Timișoara) székhelyű – Temesi Bánság területét is. A császáriak számára ezek a feltételek – természetesen – elfogadhatatlanok voltak.

Az 1737. évi béketárgyalásokban részt vettek a jelentősebb európai hatalmak is, amelyek a felek közötti békét kívánták elősegíteni. A diplomáciai szolgálatot azonban több alkalommal „sajátos” – állami és egyéni – érdekek is befolyásolták. Az osztrákok régi ellenfele, a XV. Lajos francia király (1715–1774) által vezetett Franciaország mindent megtett, hogy Törökország támogatásával gyengítse a Habsburg Birodalmat. Különösen Louis Sauveur de Villeneuve (1675–1745) márki nevét kell itt kiemelnünk, aki – 1725 és 1741 között – Franciaország törökországi nagykövete volt, és „oroszlánrésze” volt a háború kirobbanásában, illetve az annak végét lezáró – a császáriak számára katasztrofális következményekkel járó – ún. „belgrádi békeszerződés” (1739) megkötésében.¹

Nem szabad elfeledkeznünk a francia származású gróf Claude Alexandre de Bonneval (1675–1747) személyéről sem, aki Savoyai Jenő hercegnek köszönhetően a császári sereg egyik tábornoka lett. Bonneval gróf több fegyveres ütközetben is harcolt a franciák ellen, majd Osz-

¹ STAVROS STAVRIANOS, LEFTEN: *The Balkans since 1453*. C. Hurst and Co. Publishers Ltd. London, 2000. 184. p.; SUGAR, PETER F.: *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804*. A History of East Central Europe. 5. kötet. University of Washington Press. Seattle, 2012. 204. p.

rák-Németalföld területére küldték, ahol összekülönbözött Ercole Giuseppe Lodovico Turinettivel (1658–1726), Prié márkijával, aki – 1716 és 1724 között – az Osztrák-Németalföld kormányzója volt. Bonneval gróftól halálra ítélték, azonban III. Károly végül egyévi szabadságvesztésre változtatta az ítéletet, majd – rangjától, címeitől, illetve kitüntetéseitől megfosztva – száműzték a birodalom területéről. A gróf „bosszúból” török szolgálatba állt, ahol felvette az iszlám hitet, és Ahmed pasa néven vált ismertté. Nagy szerepet játszott a török tüzérség felállításában, amely jelentős veszteségeket okozott a császári seregeknek az ütközetek folyamán.²

Az előbbiekből kitűnik, hogy 1737 végén – diplomáciai téren – a császáriak nem sok jót várhattak. Ráadásul a török seregek katonai morálja – elkövetett hibái, „középszerűsége” ellenére – a sokszor „ölébe hullott” sikerekkel egyre nőtt. Amíg a császári hadvezetés még nem rendelkezett kiforrott, egységes haditeranggal az 1738. évi hadmozdulatokat illetően, addig a törökök átvették a kezdeményezést, és megindították hadmozdulataikat.

I. „Magyar kártya” a török szultán kezében (1738)

Mielőtt az 1738. évi hadi eseményeket ismertetnénk, előjáróban érdemes megemlíteni, hogy a törökök nemcsak fegyverrel, hanem politikai-taktikai lépésekkel is igyekeztek gyengíteni a Habsburg Birodalmat. I. Mahmud török szultán (1730–1754) igyekezett kijátszani a „magyar kártyát” is. Nevezetesen a magyarok érzelmei-

re kívánt hatni azáltal, hogy pártfogásába vette a „közelmúltban” – 1735. április 8-án – elhunyt, „nagyaságos fejedelem”, II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) egyik fiát, a Bécsben (Wien), de facto, fogságban tartott, de onnan megszökött Rákóczi Józsefet (1700–1738).

II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemnek, illetve Magyarország vezérlő fejedelmének három fia született. Kevesek számára ismert, hogy a „nagyaságos fejedelem” felsége, Sarolta Amália (1679–1722) hessen-wanfried-eschwegei és hessen-rheinfels-rotenburgi hercegnő volt. A házasságból származó legidősebb fiúgyermek, az 1696-ban született Lipót, korán – mindössze háromévesen –, 1699-ben elhunyt. A másik két fiú – a már említett József, továbbá György (1701–1756) – életben maradt, de II. Rákóczi Ferenc – a bécsújhelyi várból történt (1701) – szökését követően elvették őket kolostorba zárt anyjuktól, és a bécsi udvarban tartották őket. A gyermekek császárhű neveltetésben részesültek. Az amúgy merev, szigorú erkölcsű császári udvarban – hogy megelőzzék a gyermekekben az esetleges rebellis, magyar érzelmek kialakulását – a léha életmód folytatását „engedélyezték” számukra. A bécsi évek a későbbiek folyamán mindkét fiú életét meghatározták. Összességében elmondható, hogy az utódok nem tudtak felnőni apjuk, II. Rákóczi Ferenc személyének szellemi nagyságához.³

Az 1738. évi hadjárat megindulását megelőzően a török szultán Törökországba hívatta – a Bécsből már korábban megszökött, Európában utazgató – Rákóczi Józsefet, ő csak apja halála után érkezett a szultáni udvarba. I. Mahmud török szultán – 1738. január 25-én⁴ – ún. „athnamét”⁵

² Claude Alexandre, Comte de Bonneval. In: Spencer Baynes, Thomas (szerk.): Encyclopædia Britannica. Kilencedik kiadás. Negyedik kötet (Bokhara–Canoe). Charles Scribner's Sons. New York, 1878. 36. p.

³ Sokak számára érdekes lehet, hogy a Bécsben fogságban tartott két testvér még magyarul sem tanulhatott meg, továbbá hangzatos nemesi címet, birtokokat adományoztak számukra. Olasz főnemessé, márkivá tették őket, így lett Józsefből „marchese di San Carlo”, Györgyből „marchese della Santa Elisabetta”. A két testvér ráadásul élvhajhász, léha életmódot folytatott, csak a nők és a pénzköltés érdekelte őket. Apjuk hírnevéből éltek, a tetemes adósságaikat is a törökországi száműzetésben tengődő II. Rákóczi Ferencsel fizették meg egészen a „nagyaságos fejedelem” haláláig (1735). Valójában semmihez sem értettek, és nem is érdekelte őket semmi. Vö. KOVÁCS GERGELY ISTVÁN: *Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc*. In: Szilágyi Rita (szerk.): Magyar királyok és uralkodók. 23. kötet. Duna International Könyvkiadó Kft. Budapest, 2011. 84. p.

⁴ TARJÁN M. TAMÁS: *1738. január 25. | A Porta Erdély fejedelmévé nevezi ki Rákóczi fiát*. A Rubicon Történelmi Magazin hivatalos elektronikus oldala: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1738_január_25_a_porta_erdely_fejedelmeve_nevezi_ki_rakoczi_fiat/ (Letöltés ideje: 2020. május 12.)

⁵ „Athname: a szultán ünnepélyes oklevele, mellyel megerősítette az erdélyi fejedelmek választását.” DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. I. kötet (A–Bor)*. Szent István Társulat, az apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 1993. 444. p.

adott ki számára, ebben Erdély fejedelmének ismerte el. Megjegyzendő, hogy a törökök már 1737-ben – a diplomáciai tárgyalások során – követelték a császáriaktól Rákóczi József erdélyi fejedelemtént való elismerését.⁶

Rákóczi József jó képességei ellenére meszse nem ért fel az apja által képviselt nivóig. Habár a bujdosók kezdetben örömmel fogadták az Oszmán Birodalomban feltűnt, értelmes Rákóczi Józsefet, de hamar kiábrándultak belőle visszatetsző életmódja, továbbá szerencsétlen természete miatt. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az a kevés „bujdosó”, aki még támogatta, már idősnek számított, katonai értéke – az esetleges harcokban – feltehetően már nem sok lehetett.⁷

A török szultán idővel egy török seregcsoport élére is kinevezte a „trónkövetelőt”. Ennek egyik oka az volt, hogy kevesen érkeztek Rákóczi József hívó szavára, hogy érte harcoljanak. A törökök is igyekeztek a magyar „közvéleményt” az ifjabbik Rákóczi oldalára állítani, azonban ennek sem volt nagy visszhangja, talán csak Erdélyben. A II. Rákóczi Ferenc nevével fémjelzett kuruc eszméknek leáldozott, néhány évtizeddel a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) után a magyar „közvélemény” jobbára elfordult tőle. A korabeli Magyarországon már nem hittek abban, hogy török segítséggel Magyarország független lehet, az ország megmaradását sokan már a bécsi császári udvartól várták.⁸

Rákóczi József fellépésével mindössze annyit ért el, hogy III. Károly magyar király felség-sértőnek bélyegezte, és tízezer gulden vérdíjat tűzött ki a fejére, amit XII. Kelemen római pápa

(1730–1740) egyházi kiátkozással „toldott meg”. A teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy a „trónkövetelő” Rákóczi József is vérdíjat – tízezer dukátot – tűzött ki III. (VI.) Károly vejének, a császári seregek „névleges” főparancsnokának, Lotaringiai Ferenc István (1708–1765) hercegnek a fejére.⁹ A kalandor természetű, betegeskedő Rákóczi József a hadjárat közben, 1738. november 10-én hunyt el – a napjainkban Romániához tartozó – Cernavodă városában.¹⁰ Érdemi, „aktív” szerepe kevés volt.

Érdekességként jegyezzük meg, hogy az orosz–osztrák–török háború (1735–1739) lezárását követően, 1742-ben II. Rákóczi Ferenc legfiatalabb fia, György is megfordult a török szultáni udvarban. A korábban ugyancsak Bécsből megszökött Rákóczi György már el sem fogadta I. Mahmud felkérését arra vonatkozóan, hogy Erdély fejedelme legyen. Visszatért Franciaországba – ahol ideje nagyobb részét töltötte –, majd 1756. június 22-én – a francia királyok egykori temetkezési helyén, a Párizs melletti – Saint-Denis-ben hunyt el. Egy fiúgyermek született, aki ugyancsak a György (1740–1743) nevet kapta, de az ifjú gyermekkorában elhunyt. Ezzel kihalt a Rákóczi család férfiága; a kalandos „családregegy” utolsó fejezete is befejeződött.¹¹

II. Užice elvesztése (1738. március 23.)

A tanulmány első részében említettük, hogy a „...császári főereg, a szerb alakulatok segítségével – 1737. október 2-án – vette be a kétszáz

⁶ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet (III. Károly, Mária Terézia és II. József kora [1716–1790])*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalat. Budapest, 1941. Elektronikus elérhetőség: Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1729.html> (Letöltés ideje: 2020. május 12.)

⁷ „A trónkövetelő kurucokból verbuvált seregével megindult Erdély irányában, ám a bujdosók idős korából származó lassúság és a vezér léhaságát kísérő csalódottság aláásta a maroknyi csapat harci kedvét, ráadásul a felvonulás során 1738. november 10-én életét vesztette Rákóczi József is, [...] Csernavoda mellett. A haláleset megpecsételte a hadjárat sorsát.” TARJÁN M. TAMÁS: 1738. április 29. | III. Károly elrendeli Rákóczi József elfogatását. A Rubicon Történelmi Magazin hivatalos, elektronikus oldala: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1738_aprilis_29_iii_karoly_elrendeli_rakoczi_jozsef_elfogatását/ (Letöltés ideje: 2020. május 12.)

⁸ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet (III. Károly, Mária Terézia és II. József kora [1716–1790])*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalat. Budapest, 1941. Elektronikus elérhetőség: Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1735.html> (Letöltés ideje: 2020. május 12.)

⁹ ZINKEISEN, JOHANN WILHELM: *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Fünfter Theil*. In: Heeren, A. H. L. – Ukert, F. A. (szerk.): *Geschichte der europäischen Staaten*. Bei Friedrich Andreas Perthes. Gotha, 1857. 747–748. pp.

¹⁰ KENYERES ÁGNES (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon. Második kötet (L–Z). Második, változatlan kiadás*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1982. 476. p.

¹¹ GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. XIV. kötet (Pillera–Simor)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. Budapest, 1897. 388. p.; KENYERES 1982. 476. p.

fős török őrséggel védett Užice várát. [...] Niš feladását követően már csak Užice vára maradt a császáriak kezén, de császári felmentő sereg híján az sem sokáig tarthatta magát.¹² Hiszen a császáriak még a sokkal jelentősebb Niš megtartására sem tettek kísérletet. Az 1737-es esztendő végére a császári seregek jóformán mindenhol visszavonultak a határok mögé.¹³ A baj hamarosan bekövetkezett. A török seregek előbb, az 1738-as esztendő elején visszatessékelték a maradék császári egységeket a román fejedelemségek területéről Erdélybe, majd a szerbiai Užice (Ужице) ostroma következett. Bosznia helytartója, Ali pasa, hatezer fős török sereget indított útnak – Ibrahim beglerbég parancsnokság alatt –, hogy a Schenk százados vezetésével, 320 fővel védett erősséget visszafoglalja. A török sereg 1738. március 1-én zárta körül a várat, és – a védők helytállásnak köszönhetően – három héttig ostromolta azt. A császári várőrség végül – a szabad elvonulás ellenében – 1738. március 23-án kapitulált, illetve adta át a várat a törököknek.¹⁴

III. Fejtelenség a császári hadvezetésben

Užice (Ужице) elvesztését követően a törökök gyakorlatilag akadálytalanul nyomulhattak be Szerbia – osztrák kézen lévő – területére. A kezdeményezés immáron az Oszmán Birodalom kezébe került, és az továbbra is igyekezett kihasználni a császáriak hadászati baklövéseit. A béketárgyalások, amelyek a császáriak számára egyre nagyobb jelentőséggel bírtak, továbbra sem vezettek eredményre. Ezért nem volt más lehetőség, mint a háború folytatására való felké-

szülés. A törökök „mozgolódásával” párhuzamosan a legnagyobb problémát a császári fővezér kinevezése okozta. Az 1737-es esztendő „tényleges” császári fővezérért, gróf Friedrich Heinrich von Seckendorff (1673–1763) tábornagyot – 1737. október 17-én – pozíciójából felmentették, majd letartóztatták. A hadbírószág végül Stájerország fővárosában, Grazban letöltendő börtönbüntetésre ítélte.¹⁵ Hangsúlyoznunk kell, hogy III. (VI.) Károly magyar király, valamint német-római császár veje, a császári seregek „jelképes” parancsnoka, Lotaringiai Ferenc István sem csillagoltatta meg katonai zsenialitását.¹⁶

A Habsburg uralkodó tanulva a hibából a néhai Savoyai Jenő herceg bizalmasát, gróf erdődi Pálffy János (1664–1751) tábornagyot kérte fel, hogy legyen a császári seregek „tényleges” főparancsnoka. A korábban az életkora miatt elutasított – ezáltal vérig sértett – tábornagy nem vállalta a megbízatást. Döntésében a „hiúság” mellett a valóban tragikus hadi helyzet játszhatta a főszerepet. A „tényleges” fővezér szerepét végül a bécsi székhelyű Udvari Haditanács (Hofkriegsrat) elnöki pozícióját – 1736 és 1738 között – betöltő gróf Joseph Lothar Dominik von Königsegg-Rothenfels (1673–1751) császári tábornagra osztották. A nem épp fiatal tábornagy mellé „jelképes” fővezérként továbbra is a tapasztalatlan Lotaringiai Ferenc István herceget nevezte ki az uralkodó. A kinevezések mellett az ütöképes haditerv elkészítése is problémát jelentett.¹⁷ A bajt tetézte, hogy a császári seregnek azonnal reagálnia kellett a török előretörésre, mivel – 1738 tavaszán – a hadszíntér már az Al-Duna vidékére, majd később Belgrád (Београд/Beograd) környékre tevődött át.¹⁸

¹² TÓTH FERENC: *Hadik András az 1737-39-es török háború katonai iskolájában*. In: Hermann Róbert et al. (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. 124. évfolyam. 1. szám. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata. Budapest, 2011. 162. p.

¹³ GYÉMÁNT RICHÁRD: *III. Károly második háborúja a törökök ellen (1737–1739). I. rész: Az előzmények és az 1737. év fontosabb hadi eseményei*. In: Bata János (főszerk.): *Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata*. XX. évfolyam. 1. szám. 2020. március 15. Aracs Alapítvány. Horgos, 2020. 91. p.

¹⁴ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet (III. Károly, Mária Terézia és II. József kora [1716–1790])*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalat. Budapest, 1941. Elektronikus elérhetőség: Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1735.html> (Letöltés ideje: 2020. május 12.)

¹⁵ WURZBACH, CONSTANTIN VON: *Seckendorf, Friedrich Heinrich Graf*. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 33. Theil. Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei*. Wien, 1877. 261–266. pp.

¹⁶ Vö. GYÉMÁNT 2020, 86., 91. pp.

¹⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet (III. Károly, Mária Terézia és II. József kora [1716–1790])*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalat. Budapest, 1941. Elektronikus elérhetőség: Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1735.html> (Letöltés ideje: 2020. május 12.)

¹⁸ Vö. TÓTH 2011, 162. p.; ZACHAR JÓZSEF: *III. Károly két háborúja az Oszmán-török Birodalom ellen és a magyarok (1716-1718 és 1736-1739)*. In: Hanák Péter (főszerk.): *Történelmi Szemle*. XXX. évfolyam. (1987/1988.) 2. szám. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Értesítője. Budapest, 1988. 162. p.

IV. Az 1738. év hadi eseményei az Al-Duna mentén

Užice (Ужице) visszafoglalása után a törökök egyre jelentősebb erőket mozgósítottak, hogy az Al-Duna vidékét is megszerezzék maguknak. Vidin (Видин) helytartója, Hadszi Mohamed mindössze nyolcszáz emberével 1738. május 2-án kezdte meg az Ade Kaleh sziget erődjével szoros kapcsolatban álló, azzal szemközt, a Duna déli partján fekvő Erzsébet-erőd ostromát. Majd néhány nappal később – 1738. május 8-án – egy 4000-5000 szpáhíából (lovasszoldatból) álló alakulat Orsova (Orşova) felé vonult. A veszélyről értesülve a Temesi Bánság akkori – 1738 és 1739 között hivatalban állt – kormányzója, Wilhelm Reinhard von Neipperg (1684–1774), Neipperg grófja, császári tábornagy, jelentős erőket küldött az erőd, valamint Orsova biztosítására. Az Orsova felé vonuló török sereg később megverte a Temesi Bánság kormányzója által küldött sereg – 430 lovasból álló – előőrsét. Annak vezetője, Misserony ezredes 220 katonájával holtan marad a csatatéren. A törökök elfoglalták Orsovát, amelynek jelentős veszteséget elszenvedett védői az Ada Kaleh szigetre – más néven Új-Orsovára – vonultak vissza. A törökök Miháld (Mehadia) irányába támadtak tovább, amelyet Piccolomini ezredes védett 1200 fős seregével. A császáriak két offenzívát is hősiességgel visszavertek, de a jól szerepelő török tüzés miatt – 1738. május 26-án – kénytelenek voltak feladni állásaikat. Szinte érthetetlen, hogy a 22 zászlóaljat, két gránátoszázadot, valamint két vérteszereget számláló, „tétlenkedő” bánsági haderő – Miháld megmaradt védőivel – Karánsebesre (Caransebeş) vonult vissza.¹⁹

A Miháldot elfoglaló török sereg egy délről érkező ugyancsak török alakulattal – 1738. május 28-án – Ade Kaleh szigetét és a szigeterődöt támogató Erzsébet-erődöt fogta ostrom alá, miután az erősségek feladására való felszólítást a császáriak elutasították. A következő hónapban a két erőd védőinek sorozatos, ugyanakkor jelentős tüzéségi támadásokat kellett átvészelniük.

Felmerülhet a kérdés, hogy a császári főcsapat merre volt, amikor az Al-Duna mentén ilyen válságosra fordult a helyzet. Az idővel felvonult császári főcsapat Zimonynál (Земун/Zemun), valamint Belgrádnál állomásozott. Majd 1738. június 8-án a Belgrádtól délkeletre fekvő Grocka (Гроцка) településig nyomult előre, ott – 1738. június 10-én – átkelt a Duna folyamán a Temesi Bánság területére. Ezt követően császári hadászati baklövések sora következett. A Königsberg-Rothenfels császári tábornagy által vezetett főcsapat ahelyett, hogy a Morava völgyében elébe ment volna a török főerőknek, a Temes folyó mentén Lugosig (Lugoj) menetelt, és ott 1738. június 24-én egyesült a gróf Neipperg vezette csapatokkal. Majd a császári főcsapatot követve a Temes folyót – 1738. június 28-án – Karánsebestől délre a Lobkowitz herceg, lovassági tábornok által vezetett erdélyi sereggel is egyesült. A főcsapat létszáma ezáltal negyvenezer főre duzzadt, ebből harmincezer fő tette ki a gyalogság, a további tízezer fő pedig a császári lovasság képezte. Az észak felé szivárgó – kisebb létszámú – török előőr – értesülve a jelentős császári erőkről – igyekezett visszavonulni.

A Temesszlatina (Slatina-Timiş) – akkoriban csak Szlatina – és Teregova (Teregova) érintésével – a hegyes, szűk völgyekben – előrenyomuló császári sereg Kornya, más néven Somfa (Cornea) – akkoriban Kornia – környékén vert tábor. A területen ellenséges, török támadásra lehetett számítani, ennek ellenére a császáriak nem biztosították a magaslatokat, és ezt a stratégiai hibát a török hírszerzés is észlelte. Csak másnap – 1738. július 4-én – hajnalban, hatalmas zivatarban került sor a magaslatok elfoglalására. Az „akciót” a török egységek igyekeztek meggátolni. A számbelileg kisebb, gyengébb török sereg majdnem győzelmet aratott a császáriak fölött, azonban a kialakult csatában – köszönhetően az ütközetben hősiességgel helytálló vérteszeregek bátorságának – a császáriak győztek. A török janicsárok hiába küzdöttek hősiességgel, végül nem kaptak érdemi támogatást bajtársaiktól. Súlyos taktikai hibának tekinthető, hogy az ütközetben 959 főt veszített császáriak nem üldözték a menekülő

¹⁹ BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet (III. Károly, Mária Terézia és II. József kora [1716–1790])*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1941. Elektronikus elérhetőség: Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1735.html> (Letöltés ideje: 2020. május 12.)

– legalább kétezer fős veszteséget „elkönyvelt” – török sereget, az Miháldnál egyesült Mehmed pasa seregével. Az egyesült török sereg létszáma már húszezer főt tett ki.²⁰

A későbbiekben, a déli irányba vonuló császáriak elől, a törökök visszavonultak Miháldról egészen Orsováig. A visszavonulás közben a magyar huszárok és a szerb katonák megtizedelték a törökök sorait. A kialakult „pánikhangulat” miatt nemcsak a Miháldon maradt hadi felszerelés – közülük 13 ágyú –, hanem Orsova környéke is császári kézre került. Orsovánál ötven löveg, négy mozsár, rengeteg lőszer, valamint az egész táborfelszerelés a császáriak zsákmánya lett.²¹ A törökök Vidin felé vonultak vissza. A császáriak számára látványosan alakultak az események.

Az igazi problémát az egyre közeledő török főssereg jelentette. A Yeğen Mehmed pasa, nagyvezír (1737–1739) által vezetett török főssereg – amely hatvanezer főt számlált – célpontja Belgrád volt, de értesülve a kisebb török erők helyzetéről Vidin felé haladva az Al-Dunához igyekezett. Épp jókor érkezett, mivel a császáriak már Orsovát ostromolták. A gróf Platz ezredes által vezetett hét zászlóalj a törökök visszaverték. Az eseményeket látva Königsegg-Rothenfels császári tábornagy meggyőzte Lotaringiai Ferenc Istvánt a Temes folyó völgyébe történő visszavonulás szükségességéről. A visszavonulókat a törökök Miháldnál megtámadták, és közel ezerfős veszteséget okoztak nekik, de a törökök is nagy árat fizettek. Veszteségük – állítólag – ötszöröse volt a császáriakénak. Az osztrákok – 1738. július 17-én – Miháldon kisebb csapatokat hátrahagyva – érthetetlen módon – Karánsebesig vonultak vissza, ahol egészen 1738. július 24-ig, Miháld elestének napjáig pihentek.²²

A török főssereg kihasználva a helyzetet – nem üldözve az ellenséget – Ada Kaleh szigetéhez vonult, amelynek erődjét 1738. július 18-tól

120 löveggel és negyven mozsárral közel egy hónapig lövette. A védők 1738. augusztus 15-én kapituláltak, és Új-Palánkára – ma Palánka (Банатска Паланка/Banatska Palanka) – vonultak vissza. Az újabb vereség idején a császári főssereg tovább folytatta „sétáját” Karánsebesről – a Berzava folyó völgyén át – előbb Dentára (Denta), majd Versecre (Вршац/Vršac), végül Kubinba, azaz Kevevárára (Ковин/Kovin). A vereségről értesülve Lotaringiai Ferenc István 150 főt hagyva a szomszédos, váráról híres Szendrőn (Смедерево/Smederevo) Belgrádba vonult vissza, 1738. szeptember 6-án érkezett meg oda. Az időközben – a nagyvezír parancsára – délről, Nišből (Ниш) megérkező újabb török seregek előbb Szendrőt szőlítették fel megadásra – amely erősség szeptember 15-én lett a törököké –, majd Grockáig nyomultak előre.²³

A császáriak szempontjából a helyzet kilátástalanná vált. A törökök nemcsak Belgrád környékéig vonultak, ahol – kisebb, fegyveres akciókat folytatva – „megzavarták” a császári csapatokat, hanem – 1738. szeptember 19-én – Új-Palánkát is elfoglalták, ezáltal a Temesi Bánság területét, így Temesvárt is fenyegették. Ezt megelőzendő a császáriak az azelőtt a Száva vonalát védő, Zimonyba rendelt lovasságot – 1738. október 15-én – Pancsovára (Панчево/Pančevo) vezényelték. Königsegg-Rothenfels császári tábornagy stratégiai lépése jelen esetben helyesnek bizonyult, a Pancsovára megérkező császári lovasság elől az Új-Palánkát elfoglaló török sereg – az erősséget lerombolva – visszavonult a Duna folyam jobb oldalára. Ezzel nagyrészt be is fejeződtek az 1738. év hadmozdulatai. A császári főssereg jelentős része – amelynek „renoméján” hatalmas csorba esett – téli szállását a Tisza folyó mellett, valamint Temesvár környékén ütötte fel.²⁴

Az 1738. év eseményeit összefoglalva elmondható, hogy a császári seregek mellékfogá-

²⁰ RÓNAI HORVÁTH JENŐ: *Magyar hadi krónika. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története. Második rész. A mohácsi véstől a legújabb korig.* A Hadtörténelmi Közlemények 1896. évi melléklete. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1896. 410. p.

²¹ RÉDVAJ ISTVÁN: *Az 1736 és 1739 közötti törökországi háborúk. A második (1738.) hadjárati év.* In: Gyalóky Jenő (szerk.): *Had-történelmi Közlemények.* 1935. évfolyam. XXXVI. kötet. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1935. 278–281. pp.

²² BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet (III. Károly, Mária Terézia és II. József kora [1716–1790]).* Grill Károly Könyvkiadó Vállalat. Budapest. 1941. Elektronikus elérhetőség: Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1730.html> (Letöltés ideje: 2020. május 13.)

²³ RÓNAI HORVÁTH 1896, 411. p.

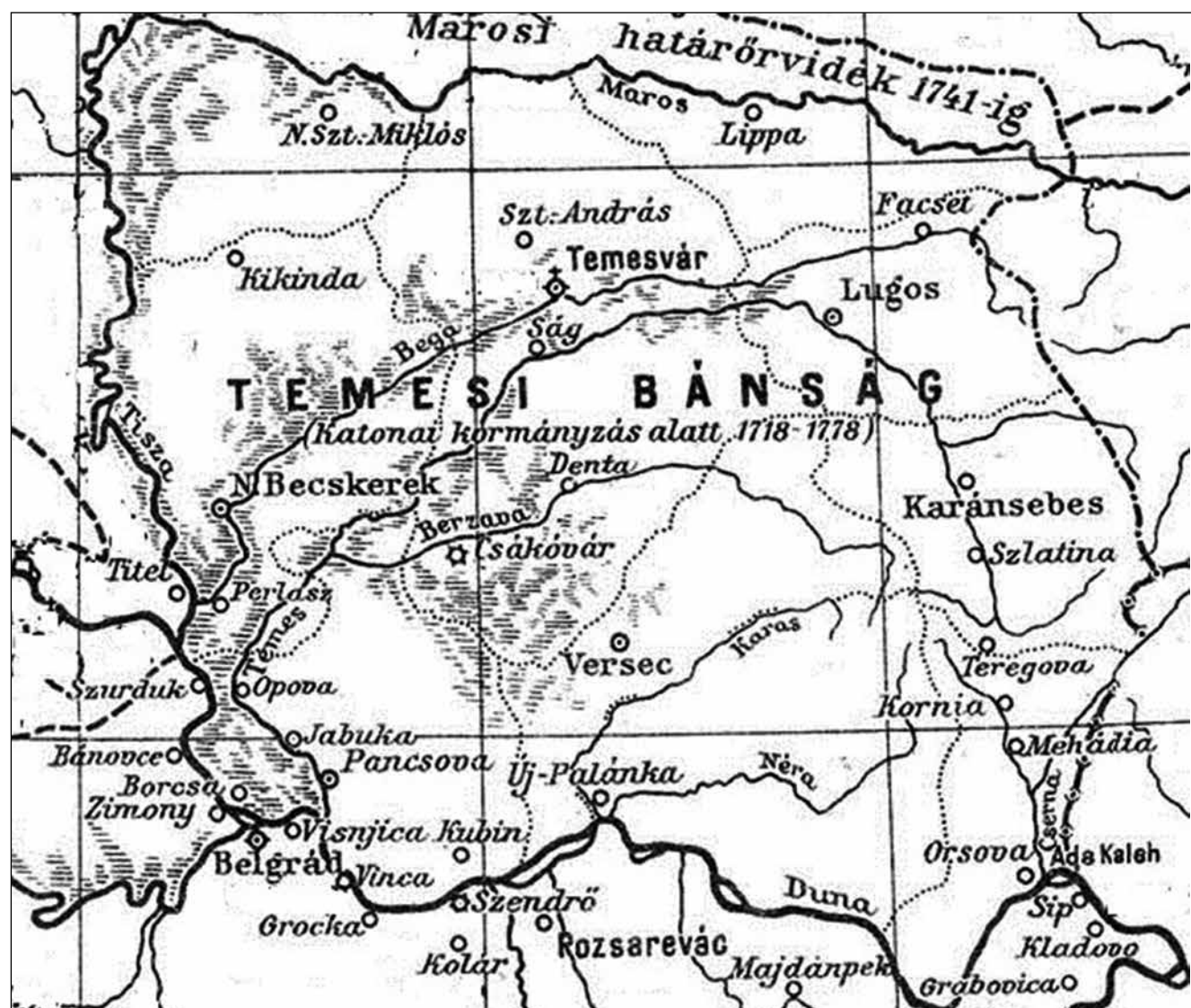
²⁴ Megjegyzés: „A törökök megtámadták még a Száva mentén október 4-én Rácsát s ezzel a hadműveletek véget értek.” RÓNAI HORVÁTH 1896, 411. p.

sai miatt a törökök már a Temesi Bánság területét fenyegették, annak bizonyos déli, megerősített helyeit el is foglalták. A törökök győzelme az általuk (is) elkövetett taktikai hibák, valamint a hadvezetésük összhangjának hiánya miatt nem lehetett teljes. Amíg a török nagyvezír nem használta ki a kínálózó lehetőségeket, addig az egyes török seregek parancsnokai a „saját szakállukra dolgoztak”, nem egyesítették erőiket. Az év végére – a török sikerek ellenére – nem dőlt el a háború kimenetele. Mindkét fél a következő esztendő számára szerencsésebb kimenetelű hadmozdulataiban bízott.

V. Az 1739. év fontosabb hadi eseményei

Az 1738. évi hadmozdulatok, valamint azok eredményei mindkét felet elgondolkodtatták. Habár a diplomáciai tárgyalások továbbra is napirenden voltak a császáriak és a törökök között, az álláspontok egyre messzebb kerültek egymástól. A törökök egyre szilárdabban álltak ki a követeléseik mellett, amelyeket – a török hadvezetés „középszerű” teljesítménye ellenére – a hadjáratok eredményei is alátámasztottak.

Mindkét hadsereg hadvezetésében változtatásokra került sor, ami főképp a Habsburg Bi-

Az osztrák–török háború egyik fontos színtere, a Temesi Bánság (1738–1739)

Forrás: BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 19. kötet (III. Károly, Mária Terézia és II. József kora [1716–1790]). Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1941. Elektronikus elérhetőség: Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/images/banlaky-big_hadtortpic_1901.jpg (Letöltés ideje: 2020. május 15.) alapján saját szerkesztés.

rodalom esetében – nem melleleg érdekében – vált égető szükségletté. III. (VI.) Károly végre felismerte, hogy veje, Lotaringiai Ferenc István a „jelképes” főparancsnoki posztra is alkalmatlan. Nem volt ez másként az idős, sokszor tehetetlen Közigsegg-Rothenfels császári tábornagy esetében sem. A császári sereg kudarcai miatt vállalnia kellett a felelősségre vonást, ezért minden katonai tisztségétől megfosztották. A bécsi székhelyű Udvari Haditanács (Hofkriegsrat) élére ekkor Johann Joseph Philipp Graf Harrach (1678–1764) lett kinevezve, aki hosszú időn át – 1738 és 1761 között – töltötte be az elnöki tisztséget.²⁵ Joseph Lothar Dominik Graf von Königsegg-Rothenfels személyét csak a következő uralkodó, III. Károly magyar király lánya, Mária Terézia magyar királynő (1740–1780) rehabilitálta. Ekkor még szerepet kapott az ún. „osztrák örökösödési háború” (1740–1748) – háborús és diplomáciai – eseménysorozatában.²⁶

A harmadik hadi évben (1739) egy újabb, magas rangú katonatiszt, gróf Georg Olivier von Wallis (1673–1744) császári tábornagy vette át a császári seregek vezényletét. Az ír származású császári tábornagy kinevezése utóbb katasztrofális döntésnek bizonyult, amit – tanácstalansága, meggondolatlansága révén – hamarosan bebizonyított. Az osztrák–török háború utolsó évében betöltött szerepe miatt katonai pályafutása „kettétört”.²⁷

Az Oszmán Birodalom hadvezetésében is változás történt. I. Mahmud török szultán „ejtette” Yeğen Mehmed pasa, nagyvezír (1737–1739) személyét, helyére az 1738. évi harcokban már jelentős szerepet vállalt, albán származású Hadszi Mohammed – más néven İvaz Mehmed – pasát nevezte ki nagyvezírré (1739–1740). A fővezérek kinevezése mellett mindkét félre jellemző volt továbbá, hogy egyiknek sem volt ütőképes haditerve az 1739. évi hadműveletekre vonatkozóan.

Ezért hosszabb ideig nem történtek jelentősebb csapatmozgások. A császári seregek egészen 1739. június közepéig tétlenül állomásoztak téli szálláshelyeiken. Erről Rónai Horváth Jenő a következőket jegyezte meg: „A császári sereg tétlenül állott táborában s Wallis csak akkor gyülekezett, midőn híre érkezett, hogy Hadszi Mohammed pasa, az új nagyvezír közel 100,000 főnyi hadsereggel már útban van Nándorfehérvár felé. De még akkor is csak a Zimonynál összegyűjtött csapatok álltak rendelkezésre, Neipperg tábornagy hadteste ellenben a Duna bal partján Becskerek tájékán volt.”²⁸

Érdemes szólnunk a császári hadsereg létszámáról, illetve összetételéről is. Szentgyörgyi és gyalócai Gyalókey Jenő (1874–1945) katonatiszt, hadtörténész kiváló munkájában gróf Hadik András (1710–1790) – a későbbi jeles hadvezér – adatait közölte, aki előbb kapitányként, majd őrnagyként vett részt a harcokban, egy magyar huszárezred tagjaként. A „statisztikai adatok” szerint – a ma Belgrádhoz tartozó – Mirijevo (Миријево) mellett a császári sereget 55 zászlóalj, 55 gránátoszázad, 88 német lovasszázad, két magyar huszárezred, valamint ezer szerb hártyőr alkotta. Konkrétan számszerűsítve a katonai állomány 40 753 főt számlált, ebből 29 551 fő a gyalogságnál, valamint 11 202 fő a lovasság kötelékében teljesített szolgálatot.²⁹ A császári főszereg létszámában kétséget kizáróan elmaradt az ellenfelétől, azonban az egységek „harci értékét” is figyelembe kell vennünk.

Érdemi császári lépésre 1739. július 17-én került sor, amikor gróf Wallis császári tábornagy seregei élén – be nem várva Neipperg hadtestét – Szendrő felé nyomult előre, de Višnjicánál (Вишњица) megállt, és napokig ott állomásozott csapataival. Ugyanakkor Pallavicini tábornokot egy kisebb seregrésszel Grockáig küldte előre, hogy hírt szerezzen az ellenséges török csapat-

²⁵ REGELE, OSKAR: *Der österreichische Hofkriegsrat 1556–1848*. Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei. Wien, 1949. 76. p.

²⁶ ALBRECHT, KARL FRIEDRICH HERMANN: *Lothar Joseph Dominik Graf von Königsegg und Rothenfels*. In: Freiherr von Liliencron, Rochus (főszerk.): *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 16 (Kircher - von Kotzebue). Duncker & Humblot. Leipzig, 1882. 523–525. pp.

²⁷ WURZBACH, CONSTANTIN VON: *Wallis, Georg Olivier Graf*. Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 52. Theil (Vrčević–Wallner). Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei. Wien, 1885. 261–265. pp.

²⁸ RÓNAI HORVÁTH 1896, 412. p.

²⁹ GYALÓKEY JENŐ: *Gróf Hadik András tábornagy, mint hadtörténetíró*. In: Gyalókey Jenő (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. 1931. évfolyam. XXXII. kötet. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1931. 78. p.

mozgásokról. A császári hírszerzés egy kisebb, mintegy négyezres török sereg mozgását észlelte a térségben, a csapat a Grockától keletre fekvő magaslatokat igyekezett megszállni. Ekkor követte el gróf Wallis, a császári főparancsnok a legnagyobb taktikai ballépését, elnagyolva a veszélyt, a török főerők távollétében bízva – 1739. július 21-én este – megindította seregét Grocka felé. A had felvonulása olyan szerencsétlenül történt, hogy az elől haladó 14 ezredből álló lovaság egyre inkább maga mögött hagyta a lassabban haladó gyalogságot. Ezáltal a császári sereg gyakorlatilag két részre szakadt. A Grockához másnap – 1737. július 22-én – hajnalban érkező császári lovasságot heves török tűzérségi támadás érte, ami miatt a lovaság – bár tartani kívánta pozícióját, idővel – rendezetlenül meghátrálni kényszerült. Rónai Horváth Jenő szerint a következő történt: *„A századok egyenkint fejlődtek és egyenkint verettek vissza; így folyt ez órákon át, míg végre a gyalogság és tűzérség megérkezésén, harczvonalat alkotott, mely mögött az erősen megfogyott lovasság oltalmat talált. Szerencse, hogy a nagyvezír, ki egész seregével állott ott, nagyobb szabású támadást nem intézett, mert ez a császári sereget végveszélybe döntheti vala. Így is a 12 órán át tartó harcz roppant veszteségekbe került; 10 tábornok, 350 tiszt és 5500 főnyi legénység maradt a harctéren.”*³⁰

Elmondható, hogy a császáriak grockai veresége az egész osztrák–török háború „fordulópontját” jelentette, amit nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Habár megítélése némiképp ellentmondó. A császári sereget az időközben megérkező, Pallavicini tábornok vezette hajóhad is segítette, amely a Duna folyamról lőtte a török állásokat. A vereséget szenvedett császári főcsereg Višnjicáig vonult vissza, ahová másnap reggel – 1739. július 23-án – érkezett meg Neipperg gróf hadteste.³¹ Hadiparancsot azonban nem kapott, ezért nem mozdult. A neves hadtörténész, Bánlaky József (1863–1945) munkájában olvashatjuk, hogy *„...végeredményben mégis a csá-*

*száriak maradtak a harctér urai, amit leginkább annak köszönhetnek, hogy az egész, állítólag mintegy 100.000 főt számláló erejével jelen volt nagyvezír szinte megfoghatatlan módon még csak nem is gondolt döntő támadás végrehajtására. Azonban ez az aránytalanul hosszú ideig tartó makacs harc mindkét félnek óriási veszteségeket okozott. A császáriak részéről 10 tábornok, 350 tiszt és 5500 főnyi legénység maradt a küzdőtéren, míg a törökök vesztesége állítólag még ennél is nagyobb volt.”*³²

A csatát követően a törökök követték a visszavonult császári sereget, ezért gróf Wallis – 1739. július 26-án – seregével átkelt a Duna folyamon, és a császári kézen lévő Belgrádot sorsára hagyta. Ezt használta ki az időközben Belgrád alá érkezett török főcsereg, amely – a nagyvezír parancsára – megkezdte az ostromra való felkészülést, így például a vívóárkok kiépítését. Majd a jól működő török tűzérség ágyúi 1739. július 29-én kezdték meg az erősség lövetését.

A belgrádi vár császári védőinek száma mintegy 16 000 főre volt tehető, akiket báró August Jakob Heinrich Freiherr von Suckow (n. a. –1740) altábornagy vezényelt. A várőrség bőségesen rendelkezett élelemmel és lőszerrel, azonban a várparancsnok nem bízott a helyzetükben, ezáltal elősegítette Belgrád török kézre kerülését. Érdekes kapcsolódás, hogy Suckow bárót közvetlenül az ún. „belgrádi békeszerződés” aláírása előtt, 1739. szeptember 14-én nevezték ki – Neipperg gróf utódjaként – a Temesi Bánság kormányzójának, ezt a tisztséget közel fél évig, 1740. március 12-én bekövetkezett haláláig viselte.³³ Megjegyzendő, hogy a Temesi Bánság első – 1716 és 1734 között hivatalban lévő – kormányzója, gróf Claude Florimond de Mercy lovassági tábornok teljesítményéhez a közvetlen utódok, így gróf Johann Andreas von Hamilton (1734–1738), gróf Wilhelm Reinhard von Neipperg (1738–1739), végül báró August Jakob Heinrich von Suckow (1739–1740) nem értek fel. Ebben minden bizonnyal a háborús helyzet is közrejátszott.

³⁰ RÓNAI HORVÁTH 1896, 412. p.

³¹ RÓNAI HORVÁTH 1896, 413. p.

³² BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme. 19. kötet (III. Károly, Mária Terézia és II. József kora [1716–1790])*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalat. Budapest, 1941. Elektronikus elérhetőség: Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1737.html> (Letöltés ideje: 2020. május 13.)

³³ MARJANUCZ LÁSZLÓ: *Egy forrás – és tanulságai: Közállapotok a Bánságban az 1738-39-es török háború végén*. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Társadalom, kulturális háttér, gazdaság. International Research Institute s.r.o. Komárno, 2016. 450–451. pp.*

Visszakanyarodva az ostromhoz: a török nagyvezír – hogy távol tartsa a gróf Wallis vezette császári fősereget – a seregének egy részét Pancsovára küldte, és a törökök elfoglalták azt. A császáriak az 1739. július 30-án Pancsovánál zajlott ütközetben megint „felemásan” teljesítettek, de sikerült a török seregrészt Új-Palánka felé elűzni. Ezért is megmagyarázhatatlan, hogy a császári fősereg nem sietett Belgrád falai alá, hanem a Temes folyó mögé vonult vissza. Ekkor fokozva a lehetlent gróf Wallis császári tábornagy Péterváradra (Петроварадин/Petrovaradin) kívánt visszavonulni seregével. A képtelen „plánus” végrehajtását végül a tábornagy tábornokai „...megakadályozták s végre – gróf Wallis tábornagy – a császár határozott parancsára mégis kénytelen volt Zimonyra menni, hova augusztus 30-án érkezett meg. Ez alatt a császár által meghatalmazott Neipperg tábornagy alkudozást kezdett a nagyvezírral, s Succov azon hamis és gyáva jelentésére, hogy a vár tarthatatlan, a békét olyképp kötő meg, hogy Nándorfehérvár a törökök átengedtetik. A vár időközben kinevezett új parancsnoka Smettau altábornagy rögtön jelentette Neippergnek, hogy Succov jelentése hamis és hogy a vár bármennyi ideig tartható, sőt a császárnak is jelentést tett Bécsben, ki ennek folytán a Neippergnek adott meghatalmazást vissza is vonta, de mire e császári rendelet megérkezett, a béke már szeptember 1-én megkötöttet.”³⁴ Az előbbi idézetet nem szükséges magyarázni, a császári hadsereg, főképp annak katonai vezérkara teljesen „leszerepelt”.

VI. A belgrádi békeszerződés (1739. szeptember 18.)

III. (VI.) Károly magyar király, valamint német-római császár és I. Mahmur török szultán meg-

bízottai 1739. szeptember 1-én kötötték meg az előzetes békét Belgrádban. Azonban az – 1737 és 1739 között zajlott – osztrák–török háborút hivatalosan az 1739. szeptember 18-án aláírt ún. „belgrádi békeszerződés” zárta le. Ekkor már a végleges békeszerződést fogadták el. A fentieket azért is célszerű kiemelni, mert a török diplomácia a Temesi Bánságot is szerette volna visszaszerezni, de erre végül nem került sor.³⁵ Ennek ellenére a császáriakra nézve szégyenteljes békeszerződés – egy kivételtől, a Temesi Bánság területétől eltekintve – gyakorlatilag semmissé tette a katonai génusz, a néhai Savoyai Jenő herceg korábbi – 1716 és 1718 között elért – fényes katonai sikereit. A Habsburg-ház, illetve a Habsburg Birodalom hatalmas tekintélyvesztést szenvedett el, amelyre felfigyeltek Európa hatalmai is. Ennek következményei a III. (VI.) Károly halálát (1740. október 20.) követően kirobbant ún. „osztrák örökösödési háborúban” (1740–1748) mutatkoztak meg, főképp a szomszédos, militarizáló Poroszország részéről.³⁶

A belgrádi békeszerződés értelmében „...a Habsburgok a Bánát kivételével elveszítették 1718-i hódításaikat: Szerbiát, É-Boszniát, Kis Oláhországot. Habsburg birod. D-i határa a Száva-Duna vonal lett, melyen katonai határőrvidéket szerveztek.”³⁷ A békeszerződés kimondta továbbá, hogy Orsova, az Ada Kaleh sziget, valamint a szigeterődöt támogató – III. (VI.) Károly feleségéről, Erzsébet Krisztina braunschweig-wolfenbütteli hercegnőről elnevezett – Erzsébet-erőd is török kézre került.³⁸

Az osztrák–török háború menetét vázlatosan áttekintve kijelenthetjük, nagy szerencseként értékelhető, hogy a Temesi Bánság területe megmaradhatott. Mindössze bizonyos – előbbieken megjelölt – „peremterületei” veszték el. Érdekességként jegyezzük meg, hogy Orsovát – az

³⁴ RÓNAI HORVÁTH 1896, 413. p.

³⁵ MARJANUCZ 2016. 450. p.

³⁶ A katonailag – és a háborús költségek miatt – meggyengült Habsburg Birodalom állapota felkeltette II. (Nagy) Frigyes porosz király (1740–1786) érdeklődését is, aki seregeivel az ún. „osztrák örökösödési háborúban” (1740–1748) elhódította a Habsburg Birodalom egyik leggazdagabb tartományát – a Breslau (Wrocław) székhelyű – Sziléziát. POÓR JÁNOS: *Átléptem a Rubicon. Észak Salamonja: Nagy Frigyes*. A Rubicon Történelmi Magazin elektronikus oldala:

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/atleptem_a_rubicon_teszak_salamonja_nagy_frigyes (Letöltés ideje: 2020. május 14.); BARTA JÁNOS et al.: *Egyetemes történelem*. In: Szvák Gyula (sorozatszerk.): 21. századi enciklopédia. Pannonica Kiadó. Budapest, 2004. 158. p.

³⁷ DIÓS-VICZIÁN 1993. 714. p.

³⁸ PÁSZTI LÁSZLÓ: *Újorsova erődje*. In: Kósa Pál (felelős szerk.): Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat. 1. évfolyam. 3. szám. Kőkény, 2005. 32–33. p.

1787 és 1791 között zajlott osztrák–török háborút lezáró, 1791. augusztus 4-én megkötött ún. „szisztovói békeszerződés” csatolta vissza a Habsburg Birodalomhoz.³⁹ Ada Kaleh szigete török terület maradt.

VII. A háború következményei, különös tekintettel a Temesi Bánság viszonyaira

Az előbbi, vázlatos áttekintésből látható, hogy az 1737 és 1739 között zajlott osztrák–török háború – illetve annak második és harmadik éve – milyen szerencsétlen események láncolatát jelentette a császáriak számára. Ezért érthető, hogy folyamatosan zajlott a felelősök megbüntetése. Már szóltunk arról, hogy az első háborús esztendő (1737) kudarcáért gróf Friedrich Heinrich von Seckendorff tábornagyot tették felelőssé.⁴⁰ Őt követte a második „tényleges” főparancsnok, Joseph Lothar Dominik Graf von Königsegg-Rothenfels, majd végül – a harmadik esztendő (1739) hibáiért – gróf Georg Olivier von Wallis császári tábornagy felelősségre vonása, hogy csak a legfontosabb személyeket említsük. Mindhárom tábornagyot felmentették tisztségeiből, haditörvényszék elé állították, végül elítélték. Habár III. (VI.) Károly halála után annak lánya, valamint utódja Mária Terézia magyar királynő (1740–1780) rehabilitálta őket, „karrierjük” jobbra megrekedt. Rehabilitációjukra a korabeli válságos – politikai és katonai – helyzet miatt volt szükség, hiszen Európa hatalmai közül többen – megkérdőjelezve az ún. „pragmatica sanctio” rendelkezéseit – megtámadták a Habsburg Birodalmat. Ironikus, hogy Seckendorff később bajor szolgálatba állt a Habsburg Birodalom ellenében. A képzett hadvezérek mellett a „névleges” főparancsnok, a Habsburg uralkodó III. (VI.) Károly veje, Lotaringiai Ferenc István herceg sem gyűjtött sok babért. Feladatának ellátására telje-

sen alkalmatlannak bizonyult. Álljon itt egy beszédes példa. Kevesen tudják, hogy a császári sereg 1738. június 29-én Temesszlatina környékén „...pihenőt tartott, mit Ferenc és Károly hercegek arra használtak, hogy kevés kísérettel kémszemlélt tartottak, miközben vadászattal mulattatták magokat. Ekkor történt, hogy a hercegek a Turcsi Morts hegyen kíséretüktől elválva, a járatlan vad erdőben eltévedtek.”⁴¹ A hercegek többnapos eltűnése a császári seregek – amúgy sem magas szinten álló – morálját is aláásta. A hegyes-völgyes Szörénység áthatolhatatlan erdőségei portyázó török csapatoknak, illetve román rablóbandáknak adott otthont. Ezért is jelentett nagy megkönnyebbülést, amikor a román származású, a terepviszonyokat ismerő Vancsa Péter – Nagylankás (Luncavița) környékén – rálelt a hercegekre, és vadregényes, eldugott utakon visszavezette őket a császári sereghez. A hercegek felelőtlen és érthetetlen „vállalkozása” majdnem veszélybe sodorta a császári sereg küldetését, mivel a török hírszerzők is értesültek a „névleges” főparancsnok és testvére eltévedéséről. A törökök kihasználva a „megzavarodott” császári sereget, megtámadták azt.⁴²

Érdemes röviden szólni a korabeli – háborús – viszonyokról a Temesi Bánság vonatkozásában. Említettük, hogy az ún. „belgrádi békeszerződés” értelmében „...Belgrád, Szerbia, Bosznia és Oláhország visszaadott a törököknek; ellenben a Temesi-Bánság a császár uralma alatt maradt a déli és erdélyi határvonalak némi módosításával.”⁴³ Ugyanakkor a Temesi Bánság népességére – főképp a németekre – nézve is katasztrofális következményekkel járt az osztrák–török fegyveres konfliktus. A harcoló, illetve portyázó török csapatok feldúlták a Temesi Bánság egy részét, illetve kirabolták az ottani védtelen lakosságot. Főképp a Duna folyam környékén fekvő, déli térségek voltak nagy veszélynek kitéve. Különösen sokat szenvedtek – a tanulmányban is sokat em-

³⁹ TARJÁN M. TAMÁS: 1791. augusztus 4. | A szisztovói béke. A Rubicon Történelmi Magazin hivatalos elektronikus oldala: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1791_augusztus_4_a_szisztovoi_beke/ (Letöltés ideje: 2020. május 15.)

⁴⁰ Vö. VARGA OTTÓ: *Magyarország története*. A szerző saját kiadása. Budapest, 1895. 790. p.

⁴¹ TURCHÁNYI TIHAMÉR: *Az 1738. évi török háború, különös tekintettel Rákóczi Józsefre*. In: Történelmi és régészeti értesítő. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat Közlönye. XXII. (új) évfolyam. I–II. füzet. Nyomtatott a Csanád-Egyházmegyei Könyvsajtón. Temesvárott, 1906. 43. p.

⁴² TURCHÁNYI 1906. 43–45. pp.

⁴³ SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság*. Budapest, 1914. 357. p.

lített – Orsova, Mehádia, Új-Palánka, Pancsova és környékük, valamint a Temes folyó völgyének bizonyos részei. A később újraalapított történelmi Torontál vármegye területét sem kerülte a háború: „A török had leginkább a mai Csávos, Bóka és Alibunár helységekig terjedő területeken pusztított.”⁴⁴

Az előbbi megjegyzéshez hozzátartozik, hogy a Temesi Bánság területén élő többségi román és szerb lakosságot a törökök igyekeztek megnyerni maguknak. „A törökkel szimpatizálás egyik oka, hogy a Verseci Kerületben az általuk ellenőrzött területen az oszmán hadvezetés két évre minden szerbnek biztosította az adómentességet.”⁴⁵ Természetesen a háború lezárását követően – amint módja volt rá – a császári adminisztráció felszámolta a törökök által biztosított „kedvezményeket”.

A császári udvar által betelepített és „féltevédelmettel” római katolikus vallású német ajkú telepéseket kifejezetten rosszul érintette a háború. Tömegesen menekültek el a lakóhelyükről.⁴⁶ Az 1738-as, valamint az 1739-es esztendőben számos helység elpusztult, amelyet többé már nem építettek újra, továbbá sok új telepítésű falu népességszáma jelentősen visszazuhan.

A háborús pusztítást erősítette, hogy a török hadi sikereken és az eluralkodó káoszon felbuzdult román rablóbandák is feldúlták a Bánság egyes részeit, akiknek a megfélemezésére a császári katonaságot kellett kivezényelni.⁴⁷ „A törökök betörését követő zavarokat az [...] oláhok felhasználva és prédavágytól csábítva, csakhamar a törökökhöz csatlakoztak és velük együtt versenyezve pusztították a falvakat és öldökték a lakosságot. [...] 1739 jan. 21-én Temesvárról egy magyarokból, németekből és szerbekből álló felkelő had indult a fellázadt oláhok megfélemezésére, mire ezek Szerbiába menekültek. A főczinkosok elfogására Markovics Stanisa szerb főkapitány vállalkozott, a ki febr. 4-én egy portyázó csapat élén, Belgrádból kiindulva, Pancsován

át, Jaszenova felé vette útját, hol egy 250 főből álló lázadó-csapatra bukkant, melyet azonnal megtámadott és szétvert.”⁴⁸

Érdemes megjegyezni, hogy az ortodox vallású románok és szerbek által lakott részeken a falvak „rendjéért” felelős vezetők, az ún. „kenézek” egy része is összejátszott a banditákkal. Ennek oka, hogy érdekeltségük volt a háború által gerjesztett „illegális áruforgalomban”.⁴⁹

A háború, a rablóbandák és a nyomukban járó pusztítás mellett az 1738/1739 körül tomboló pestisjárvány is sok áldozatot szedett. A Temesi Bánság „torontáli részein” is sok helyen tizedelte meg a népességet a betegség. Erről Reiszig Ede (1873–1946) történész a következőket írta: „A háború borzalmaihoz a pestis-ragály is hozzájárult, mely már 1738-ban lépett fel, de a háborús készülődések közepette a kormányhatóságok nem igen vették figyelembe. A ragályt 1738 febr. havában a Grünne-ezred egyik zászlóaljja hozta magával Erdélyből, hol már január havában szedte áldozatait. Febr. második felében már Temesvárott is fellépett és május havában átcsapott a mai Torontál vármegye területére is, hol először Pancsován és Nagybecskereken pusztított. A járvány még fokozódott a következő évben. A hivatalos kimutatások szerint 1739 okt. 26-ig a becskerekeli kerületben Farkasdin, Szige (a mai Perlasz helyén) és Szent-György (Begaszentgyörgy) voltak a ragálytól megfertőzve. Szőregen nov. 6-ig két fertőzött család volt, hét halálessel. Hasonlóképp fellépett Rác-Szent-Péteren (Nagyszentpéter) és a pancsovai kerülethez tartozó Homoliczon.”⁵⁰ A háború idővel befejeződött, azonban a ragály tombolása még mindig jelentős volt. „A békekötés után még közel egy évig a pestis tartotta lekötve a hatóságokat. 1740. év első napjaiban Módoson is kitört a járvány. [...] Május végén Szécsányban lépett fel a járvány, majd másodizben Szent-Miklóson augusztus havában pedig Eleméren, Komlóson és Szőregen, aug. végén meg a csanádi kerü-

⁴⁴ REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1921. 412. p.

⁴⁵ MARJANUCZ 2016. 449. p.

⁴⁶ BÁRÁNY ÁGOSTON: *Torontál vármegye hajdana*. Magyar Királyi Egyetem. Buda, 1845. 36–37. pp.; REISZIG 1912. 411. p.

⁴⁷ Vö. SZENTKLÁRAY 1914. 357. p.

⁴⁸ REISZIG 1912. 412. p.

⁴⁹ MARJANUCZ 2016. 445., 449. pp.

⁵⁰ REISZIG 1912. 412. p.

letben voltak szórványosan pestis-esetek. Ez a kerület különben rendkívül sokat szenvedett a pestistől. Egres szerb lakosai a ragálytól való félelmökben elfutottak, Kiszombor, Nagykömlös, Nagyszentpéter, az ujonnan települt Perjámos, Szőreg, Hegyes (a mai Tiszahegyes), Törökkani-za lakosait pedig járvány jóformán megtizedelte; újabb gyarmatosításra volt tehát szükség, hogy a megfogyott népesség ismét erőre keljen.⁵¹

Az előbbieken említett néhány példához hozzátartozik, hogy a Temesi Bánság más részein is dühöngött a halálos kór, amelyet nem egy alkalommal – amint a fenti példákból is kitűnik – maga a hadsereg „szállított” tovább a hadszíntérre való felvonulása során. A pestis pusztításaink volumenében azonban voltak eltérések.

⁵¹ REISZIG 1912. 412., 415. pp.

⁵² MARJANUCZ 2016. 449. p.

Kevésbé érintette az eldugott, hegyvidéki – jobbra románok lakta – részek népességét, jobbra a lapályosabb, síkvidéki területek lakosságát pusztította.⁵²

Összefoglalva elmondható, hogy a „merész” császári elgondolás egy könnyű és gyors győzelemre hibásnak bizonyult, amiért – számos szempontból – súlyos árat kellett fizetnie a Habsburg Birodalomnak. Ennek egyik következménye, hogy a III. Károly magyar király által elrendelt bánági telepítések összességében kevésbé voltak eredményesek, ugyanakkor a Temesi Bánság gazdasági, társadalmi, közbiztonsági, közegészségügyi etc. viszonyaira is kedvezőtlen hatással volt az 1737 és 1739 között folytatott osztrák–török háború.

VIII. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

ALBRECHT, KARL FRIEDRICH HERMANN: *Lothar Joseph Dominik Graf von Königsegg und Rothenfels*. In: Freiherr von Liliencron, Rochus (főszerk.): *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 16 (Kircher - von Kotzebue). Duncker & Humblot. Leipzig, 1882

BARTA JÁNOS et al.: *Egyetemes történelem*. In: Szvák Gyula (sorozatszerk.): 21. századi enciklopédia. Pannonica Kiadó. Budapest, 2004

BÁRÁNY ÁGOSTON: *Torontál vármegye hajdana*. Magyar Királyi Egyetem. Buda, 1845

Claude Alexandre, Comte de Bonneval. In: Spencer Baynes, Thomas (szerk.): *Encyclopædia Britannica*. Kilen- cedik kiadás. Negyedik kötet (Bokhara–Canoe). Charles Scribner's Sons. New York, 1878

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. I. kötet (A–Bor)*. Szent István Társulat, az apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 1993

GERŐ LAJOS (szerk.): *A Pallas nagy lexikona. XIV. kötet (Pillera–Simor)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Része- nyvtársaság. Budapest, 1897

GYALÓKAY JENŐ: *Gróf Hadik András tábornagy, mint hadtörténetíró*. In: Gyalókay Jenő (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. 1931. évfolyam. XXXII. kötet. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1931

GYÉMÁNT RICHÁRD: *III. Károly második háborúja a törökök ellen (1737–1739). I. rész: Az előzmények és az 1737. év fontosabb hadi eseményei*. In: Bata János (főszerk.): *Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata*. XX. évfolyam. 1. szám. 2020. március 15. Aracs Alapítvány. Horgos, 2020

KENYERES ÁGNES (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon. Második kötet (L–Z). Második, változatlan kiadás*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1982

KOVÁCS GERGELY ISTVÁN: *Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc*. In: Szilágyi Rita (szerk.): *Magyar királyok és uralkodók*. 23. kötet. Duna International Könyvkiadó Kft. Budapest, 2011

MARJANUCZ LÁSZLÓ: *Egy forrás – és tanulságai: Köz- állapotok a Bánságban az 1738–39-es török háború vé- gén*. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Társadalom, kul- turális háttér, gazdaság*. International Research Institute s.r.o. Komárno, 2016

PÁSZTI LÁSZLÓ: *Újorsova erődje*. In: Kósa Pál (fele- lős szerk.): *Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és örökségturisztikai folyóirat*. 1. évfolyam. 3. szám. Kékény, 2005

REGELE, OSKAR: *Der österreichische Hofkriegsrat 1556–1848*. Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei. Wien, 1949

REISZIG EDE: *Torontál vármegye története 1779-ig*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társa- ság*. Budapest, 1921

RÉDVAJ ISTVÁN: *Az 1736 és 1739 közötti törökorszá- gi háborúk. A második (1738.) hadjárat év*. In: Gyalókay Jenő (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. 1935. évfolyam. XXXVI. kötet. Kiadja a Magyar Tudományos Akadé- mia. Budapest, 1935

RÓNAI HORVÁTH JENŐ: *Magyar hadi krónika. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története. Máso- dik rész. A mohácsi véstől a legújabb korig*. *A Hadtörté- nelmi Közlemények 1896. évi melléklete*. Magyar Tudo- mányos Akadémia. Budapest, 1896

STAVROS STAVRIANOS, LEFTEN: *The Balkans since 1453*. C. Hurst and Co. Publishers Ltd. London, 2000

SUGAR, PETER F.: *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804*. A History of East Central Europe. 5. kötet. University of Washington Press. Seattle, 2012

SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914

TÓTH FERENC: *Hadik András az 1737-39-es török háború katonai iskolájában*. In: Hermann Róbert et al. (szerk.): *Hadtörténelmi Közlemények*. 124. évfolyam. 1. szám. A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata. Budapest, 2011

TURCHÁNYI TIHAMÉR: *Az 1738. évi török háború, különös tekintettel Rákóczi Józsefre*. In: *Történelmi és régészeti értesítő*. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat Közlönye. XXII. (Új) évfolyam. I–II. füzet. Nyomtatott a Csanád-Egyházmegyei Könyvsajtón. Temesvárott, 1906.

VARGA OTTÓ: *Magyarország története*. A szerző saját kiadása. Budapest, 1895

WURZBACH, CONSTANTIN VON: *Seckendorf, Friedrich Heinrich Graf*. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 33. Theil. Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei. Wien, 1877

WURZBACH, CONSTANTIN VON: *Wallis, Georg Olivier Graf*. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. 52. Theil (Vrčevic–Wallner). Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei. Wien, 1885

ZACHAR JÓZSEF: *III. Károly két háborúja az Oszmán-török Birodalom ellen és a magyarok (1716-1718 és 1736-1739)*. In: Hanák Péter (főszerk.): *Történelmi Szemle*. XXX. évfolyam. (1987/1988.) 2. szám. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Értesítője. Budapest, 1988

ZINKEISEN, JOHANN WILHELM: *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Fünfter Theil*. In: Heeren, A. H. L. – Ukert, F. A. (szerk.): *Geschichte der europäischen Staaten*. Bei Friedrich Andreas Perthes. Gotha, 1857

VIII. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

BÁNLAKY JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. 19. kötet (III. Károly, Mária Terézia és II. József kora [1716–1790]). Grill Károly Könyvkiadó Vállalat. Budapest, 1941. Elektronikus elérhetőség: Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0019/1723.html>

POÓR JÁNOS: *Átléptem a Rubicont. Észak Salamonja: Nagy Frigyes*. A Rubicon Történelmi Magazin elektronikus oldala:

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/atleptem_a_rubicont_eszak_salamonja_nagy_frigyes

TARJÁN M. TAMÁS: *1738. január 25. | A Porta Erdély fejedelmévé nevezi ki Rákóczi fiát*. A Rubicon Történelmi Magazin hivatalos elektronikus oldala:

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1738_január_25_a_porta_erdely_fejedelmeve_nevezi_ki_rakoczi_fiat/

TARJÁN M. TAMÁS: *1738. április 29. | III. Károly elrendeli Rákóczi József elfogatását*. A Rubicon Történelmi Magazin hivatalos elektronikus oldala:

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1738_aprilis_29_iii_karoly_elrendeli_rakoczi_jozsef_elfogatását/

TARJÁN M. TAMÁS: *1791. augusztus 4. | A szisztovói béke*. A Rubicon Történelmi Magazin hivatalos, elektronikus oldala: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1791_augusztus_4_a_szisztovoi_beke/

Visszatekintő